

رابطه اظهارنظرهای تعدیل شده حسابرسان و کیفیت اقلام تعهدی سود (بورس اوراق بهادار تهران)

عباس شمسایی^۱، عبدالصمد خلعتبری لیماکی^۲

^۱ گروه حسابداری، واحد رامسر، دانشگاه آزاد اسلامی، رامسر، ایران

^۲ گروه حسابداری، واحد رامسر، دانشگاه آزاد اسلامی، رامسر، ایران

نام نویسنده مسئول:

عبدالصمد خلعتبری لیماکی

چکیده

پژوهش پیش رو ارتباط بین مدیریت سود و اظهار نظر مشروط حسابرس در مورد ابهام در تداوم فعالیت را بررسی می کند. در این راستا، اظهار نظر مشروط حسابرس به دو دسته تقسیم شده است: الف) مشروط به دلیل ابهام در تداوم فعالیت شرکت صاحبکار ب) مشروط به دلیل سایر موارد. در این پژوهش، مدیریت سود از طریق اقلام تعهدی اختیاری با استفاده از مدل جونز، اندازه گیری می شود. برای بررسی رابطه مذکور از مدل رگرسیون استفاده شده است. نمونه پژوهش شامل ۱۷۹ شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بین سال های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ است. یافته های پژوهش بیانگر آن است که بین مدیریت سود و اظهار نظر مشروط حسابرس به دلیل ابهام در تداوم فعالیت شرکت، ارتباط مستقیمی وجود دارد. این یافته ها حاکی از آن است که ابهام در مورد تداوم فعالیت شرکت صاحبکار، ریسک ذاتی حسابرسی را فزونی می بخشد و احتمال صدور گزارش مشروط را در صورت وجود مدیریت سود، افزایش می دهد.

واژگان کلیدی: اظهارنظرهای تعدیل شده، حسابرسان، کیفیت اقلام تعهدی سود، مدیریت سود، بورس اوراق بهادار

مقدمه

در ادبیات حسابداری تعاریف مختلفی در مورد مدیریت سود توسط محققین ارائه شده است. ارائه تعریفی مناسب از مدیریت سود مستلزم شناخت روش های اعمال مدیریت سود و نتایج آن است. هلی و والن^۱ (۱۹۹۹) معتقدند مدیریت سود زمانی رخ می دهد که مدیران از قضاوت های شخصی خود در گزارشگری مالی استفاده کنند و ساختار معاملات را جهت تغییر گزارشگری مالی دست کاری می نمایند (Wallace, 2004). این هدف یا به قصد همراه نمودن برخی از صاحبان سهام در خصوص عملکرد اقتصادی شرکت صورت می گیرد، یا به منظور تاثیر بر نتایج قراردادهایی است که انعقاد آن ها منوط به دست یابی به سود مشخص می باشد جونز و شارما^۲ (۲۰۰۱) معتقدند مدیریت سود زمانی اتفاق می افتد که مدیران با استفاده از قضاوت در گزارشگری مالی، ساختار مالی و ساختار مبادلات جهت همراه نمودن بعضی از ذی نفعان درباره عملکرد اقتصادی شرکت یا تحت تاثیر قرار دادن نتایج قراردادی که به ارقام حسابداری گزارش شده وابسته است، در گزارشگری مالی تغییر ایجاد می کنند (Chung, 2004).

مدیریت سود زمانی اتفاق می افتد که مدیریت در تلاش است تا تصویر مناسب تری از شرکت برای ذینفعان ارائه دهد. زیرا این تصویر بر منافع ذینفعان تاثیر مستقیم و یا غیر مستقیم دارد. مدیریت سود غالبا در مورد شرکتهایی رخ می دهد که مکانیزم های با کیفیتی برای حمایت از منافع سرمایه گذاران و کنترل رفتار فرصت طلبانه مدیران ندارند (Butler et al, 2004).

کیفیت اطلاعات حسابداری رابطه ای مستقیم با کیفیت رسیدگی های حسابرسان دارد و در تکمیل فرایند اعتباربخشی، اظهار نظر حسابرسان جهت دهنده بوده و می تواند بر اساس تئوری علامت دهی^۳ بازار را هدایت نماید. اولین تعریف از کیفیت حسابرسان پس از مطالعات آنجلو (۱۹۸۱) ارائه شد. وی کیفیت حسابرسان را در قالب استنباط بازار از احتمال این که (۱) حسابرسان موارد تحریفات با اهمیت در صورت های مالی را کشف کنند، و (۲) تحریفات های با اهمیت کشف شده را گزارش کنند، تعریف نمود (Myers, 2003).

بر اساس استاندارد حسابرسان ۷۰۵ ایران، اظهار نظرهای حسابرسان به دلیلی همچون محدودیت در دامنه رسیدگی، عدم رعایت استانداردهای حسابداری و ابهام به عنوان اظهار نظرهای تعدیل شده محسوب می شود که سبب صدور اظهار نظری غیر از مقبول خواهد شد.

اظهار نظرهای تعدیل شده به دلایلی غیر از ابهام درباره تداوم فعالیت شامل موارد زیر است:

الف- اظهار نظر مشروط حسابرسان به دلیل محدودیت در دامنه رسیدگی با اهمیت.

ب- اظهار نظر مشروط حسابرسان به دلیل عدم رعایت استانداردهای حسابداری (عدم توافقی) به نحوی که بر مطلوبیت صورتهای مالی اثر با اهمیت داشته باشد

ج- اظهار نظر مردود به نحوی که بر مطلوبیت صورتهای مالی اثر فراگیر داشته باشد (Ittonen et al, 2013).

حسابرسان باید زمانی نظر مشروط ارائه کند که:

الف. با کسب شواهد حسابرسانی کافی و مناسب، به این نتیجه برسد که تحریفات ها، به تنهایی یا در مجموع، نسبت به صورتهای مالی، با اهمیت است ولی فراگیر نیست؛

ب. قادر به کسب شواهد حسابرسانی کافی و مناسب برای اظهار نظر نباشد، ولی به این نتیجه برسد که آثار احتمالی تحریفات های کشف نشده بر صورتهای مالی می تواند با اهمیت باشد ولی فراگیر نیست

(Lai, 2009).

چنانچه حسابرسان با کسب شواهد حسابرسانی کافی و مناسب، به این نتیجه برسد که تحریفات ها، به تنهایی یا در مجموع، نسبت به صورتهای مالی، با اهمیت و فراگیر اساسی است، باید نظر مردود ارائه کند.

^۱ . Healy and Wahlen

^۲ . Jones and Sharma

^۳ Signaling Theory

در صورتی که حسابرس قادر به کسب شواهد حسابرسی کافی و مناسب برای اظهار نظر نباشد، و به این نتیجه برسد که آثار احتمالی تحریفهای کشف نشده بر صورتهای مالی می تواند با اهمیت و فراگیر (اساسی) باشد، باید عدم اظهار نظر ارائه کند (Craswell and Laughton, 2002).

در شرایط بسیار نادری که ابهامات متعدد وجود دارد، علی رغم کسب شواهد کافی و مناسب در خصوص هر یک از این ابهامات، به دلیل ارتباط آنها با یکدیگر و مجموع آثار احتمالی این موارد بر صورتهای مالی، حسابرس باید عدم اظهار نظر ارائه کند (Farrugia and Baldacchino, 2005).

اقدام تعهدی اختیاری آن دسته از اقلامی است که مدیریت می تواند نسبت به دستکاری آن اقدام نماید که طبق برآورد جونز شامل تغییرات در درآمد و تغییرات در حسابهای دریافتنی و تغییرات در ارزش ناخالص داراییهای ثابت است. در مدیریت اقلام تعهدی اختیاری، رویه های حسابداری مبتنی بر اصول پذیرفته شده حسابداری است، اما تلاش می شود که عملکرد اقتصادی واقعی مبهم نشان داده شود (Muramiya, 2010).

تیتمن و ترومن در سال ۱۹۸۶ کیفیت حسابرسی را به عنوان صحت اطلاعاتی که حسابرس به سرمایه گذار ارائه می دهد، تعریف کردند. دیویدسان و نو در سال ۱۹۹۳ تعریف متفاوتی از کیفیت حسابرسی ارائه کردند. آنها کیفیت حسابرسی را به توانایی حسابرس در کشف و رفع تحریفهای با اهمیت و دستکاری در سود خالص گزارش شده مربوط دانستند (Gaganis et al, 2005).

تحقیقات مختلفی نشان داده اند، در مواردیکه کیفیت رسیدگی های حسابرسان بالاست، به دلیل تواناییهای موسسه حسابرسی و افشای موارد سوء از طریق بندهای گزارش حسابرسی، امکان اعمال رفتارهای سوء گیرانه مدیریت در گزارشگری ارقام حسابداری کاهش و مدیریت سود و دستکاری ارقام در این شرکتها بمراتب کمتر است (Kalpur et al, 2008).

جنین و پیوت (۲۰۰۵) معتقدند حسابرسی می تواند یکی از راه های جلوگیری و کاهش مدیریت سود باشد. زیرا اعتقاد بر این است، شرکت هایی که صورت های مالی حسابرسی شده ارائه کنند دارای محتوای اطلاعاتی و سودی با کیفیت بیشتر هستند. اقلام تعهدی وابسته به قضاوت های مدیران است و حسابرسی شرکت هایی که اقلام تعهدی بیشتری دارند، نیز دشوارتر است. حسابرسی با کیفیت بالاتر، با احتمال بیشتری عملکردهای حسابداری مورد تردید را کشف می کند. زیرا موسسه های حسابرسی با کیفیت دارای تخصص، منابع و انگیزه های بیشتری برای کشف اشتباه و تقلب هستند.

محمد مرادی و همکاران (۱۳۹۳)، پژوهشی با عنوان اظهار نظر حسابرس و مدیریت سود با تاکید بر ابهام در تداوم فعالیت انجام دادند. نتایج نشان داد که بین مدیریت سود و اظهار نظر مشروط حسابرس به دلیل ابهام در تداوم فعالیت شرکت رابطه مستقیم وجود دارد.

بهمن بنی مهد و همکاران (۱۳۹۳)، پژوهشی با عنوان مدیریت سود و اظهار نظر حسابرس: شواهدی از بخش خصوصی حسابرسی انجام دادند. نتایج نشان داد که مدیریت، اندازه شرکت، سودآوری، نسبت بدهی، حق الزحمه حسابرسی و مالکیت دولتی با تعداد بندهای حسابرسی قبل از بند اظهار نظر رابطه معناداری دارند.

چمبرز و پاین (۲۰۱۱)، تحقیقی با عنوان کیفیت حسابرسی و اقلام تعهدی غیر عادی انجام دادند. نتایج نشان داد که بین مقدار بازده عملیاتی مربوط به اقلام تعهدی غیر عادی و کیفیت حسابرسی رابطه منفی وجود دارد.

هو و همکاران (۲۰۱۰)، تحقیقی با عنوان، گردش حسابرس و مدیریت سود هیجانی انجام دادند که نتایج پژوهش نشان داد که مدت تصدی حسابرس رابه عنوان شاخص کیفیت حسابرسی انتخاب و نشان دادند هر چه مدت تصدی حسابرس افزایش یابد، مدیریت سود کاهش و در نتیجه کیفیت اطلاعات صورت های مالی افزایش می یابد.

با توجه نقش پیش گفته از کیفیت اقلام تعهدی و نقش اظهار نظر حسابرس در ارتباط با مدیریت سود، این تحقیق بدنبال یافتن پاسخی برای این پرسش است که آیا بین گزینش اظهار نظر تعدیل شده توسط حسابرسان و کیفیت اقلام تعهدی سود در بورس اوراق بهادار تهران رابطه معناداری وجود دارد؟

روش شناسی

پژوهش پیش رو ارتباط بین مدیریت سود و اظهار نظر مشروط حسابرسان در مورد ابهام در تداوم فعالیت را بررسی

می کند. براین اساس فرضیه پژوهشی به شرح زیر می باشد:

- بین اظهار نظرهای تعدیل شده حسابرسان به دلیل ابهام درباره تداوم فعالیت و سطح اقلام تعهدی اختیاری سود رابطه معناداری وجود دارد.

پژوهش حاضر نیز از نوع پژوهش های کاربردی و از نوع پژوهش توصیفی-همبستگی به شمار می رود. روش گردآوری اطلاعات روش مطالعات کتابخانه ای و اطلاعات مربوط به متغیرهای پژوهش از طریق مراجعه به صورت های مالی، یادداشت های توضیحی و با استفاده از نرم افزار ره آورد نوین نسخه ۳، مرکز آمار ایران و سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران جمع آوری گردید.

جامعه آماری تحقیق، کلیه شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی دوره زمانی ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۴ (دوره ۵ ساله) است. در این پژوهش برای نمونه گیری از روش غربالگری استفاده شد. بر این اساس تعداد نمونه مورد مطالعه ۱۷۹ شرکت می باشد. در این پژوهش برای آزمون فرضیه ها از مدل رگرسیون خطی چند گانه به روش حداقل مربعات معمولی (OLS) استفاده شده است. روش آماری مورد استفاده در این پژوهش روش داده های پانل می باشد. تحلیل آماری داده ها نیز به کمک نرم افزارهای Excel، نسخه ۲۰۱۰ و E-views نسخه ۹، انجام گرفته است.

تجزیه و تحلیل

- "بین اظهار نظرهای تعدیل شده حسابرسان به دلیل ابهام درباره تداوم فعالیت و سطح اقلام تعهدی اختیاری سود رابطه معناداری وجود دارد."

در جدول زیر نتایج آزمون های ناهمسانی واریانس نشان داده شده است. از آنجائی که ضریب احتمال آزمون ناهمسانی واریانس کوچک تر از ۰/۰۵ است در نتیجه فرض صفر مبنی بر همسانی واریانس ها رد می شود. به عبارتی، نتیجه آزمون والد تعدیل شده حاکی از وجود ناهمسانی واریانس بین واحدهای مقطعی (۱۷۹ شرکت) است. بنابراین به دلیل وجود ناهمسانی واریانس بین گروهی، مدل اول به روش حداقل مربعات تعمیم یافته (GLS)، تخمین زده شده است.

جدول (۱) نتایج آزمون ناهمسانی واریانس

آزمون ها	آماره	prob
آزمون ناهمسانی واریانس بین گروهی (والد تعدیل شده)	۱۱,۱۱۰۳۴۱	۰,۰۰۰۰

جدول (۲) نتایج آزمون VIF

متغیرها	ضریب متغیر	آماره VIF
اقدام تعهدی اختیاری	DA	۰,۰۴۶۴۲۸
نوع شرکت حسابرسی	BIGN	۰,۰۴۰۹۹۸
سودخالص تقسیم بر مجموع کل دارایی ها	ROA	۰,۰۱۹۲۲۶
فروش کل تقسیم بر کل دارایی ها	TURN	۰,۰۳۱۱۶۵
موجودی کالا تقسیم بر مجموع حقوق صاحبان سهام	INVERCE	۰,۰۴۰۱۱۳
کل بدهی ها تقسیم بر مجموع حقوق صاحبان سهام	TLE	۰,۰۴۲۱۱۹
تاخیر زمانی در انتشار گزارش حسابرسی	ARLAG	۰,۰۱۶۹۸۳
تعداد سال های فعالیت بورس	AGE	۰,۰۰۴۰۳۳
اظهار نظر مشروط در سال قبل	LAO	۰,۰۰۴۰۳۵
زیان سال قبل	LLOSS	۰,۰۴۰۳۳۱

بر این مبناء، از آنجا که آماره VIF تمام متغیرها کمتر از ۱۰ می باشد می توان بیان داشت که در بین متغیرها مشکل هم خطی وجود ندارد.

بر اساس ادبیات اقتصادسنجی داده های تابلویی، قبل از تخمین مدل لازم است با استفاده از آماره آزمون F لیمر همگنی داده ها و در نتیجه استفاده از روش تخمین داده های تابلویی مورد آزمون قرار گیرد. همچنین همان طور که پیش از این نیز ذکر شد، به منظور انتخاب روش تخمین مناسب از بین روش با اثرات ثابت و تصادفی باید از آماره آزمون هاسمن استفاده شود.

نتایج آماره آزمون F برای این تابع دلالت بر معنی دار بودن استفاده از روش داده های تابلویی به جای روش حداقل مربعات تجمیع شده دارد. نتایج آماره آزمون هاسمن نیز دلالت بر این دارد که مناسب ترین روش برای تخمین این مدل در داده های تابلویی روش اثرات ثابت است. نتایج تخمین مدل پژوهش با روش اثرات ثابت در جدول ارائه شده است.

جدول (۳) نتایج حاصل از تخمین مدل به روش GLS با اثرات ثابت

متغیر وابسته GC = اظهارنظرهای تعدیل شده حسابرِس به دلیل ابهام درباره تداوم فعالیت				
متغیرهای مستقل و کنترلی		ضرایب تخمین	سطح آماره	سطح معناداری
C		عرض از مبدأ	-۰/۰۰۲۸۷۶	-۰/۱۰۳۴۳۸
DA		اقدام تعهدی اختیاری	-۰/۰۰۶۴۷۱	۳/۷۷۱۳۹۶
BIGN		نوع شرکت حسابرِس	-۰/۰۳۲۹۹۶	-۰/۲۱۱۰۴۶
ROA		سودخالص تقسیم بر مجموع کل داراییها	-۰/۰۰۰۸۱۴	-۲/۰۵۶۳۰۲
TURN		فروش کل تقسیم بر کل داراییها	-۰/۰۰۰۲۸۵	-۰/۱۴۶۰۵۶
INVERCE		موجودی کالا تقسیم بر مجموع حقوق صاحبان سهام	۰/۰۶۴۱۶۴	۱۱/۲۰۷۴۹
TLE		کل بدهی ها تقسیم بر مجموع حقوق صاحبان سهام	۰/۰۱۱۲۵۴	۱/۰۰۵۲۹۹
ARLAG		تاخیر زمانی در انتشار گزارش حسابرِس	۰/۰۱۷۰۸۶	۳/۰۵۵۷۵۸
AGE		تعدادسال های فعالیت بورس	-۰/۰۰۰۱۸۹	-۱/۵۹۳۵۳۱
LAO		اظهار نظر مشروط در سال قبل	۱/۷۹۴۳۷۳	۱/۶۶۲۴۲۷
LLOSS		زیان سال قبل	۰/۳۲۰۰۴۸	۵/۵۸۲۴۹۵
آماره آزمون F (ضریب احتمال)		۷/۶۴۱۸۸۳ (۰/۰۰۰۰)		
آماره آزمون هاسمن (ضریب احتمال)		۶/۸۹۱۹۴۴ (۰/۰۰۰۳)		
Adjusted R-squared		۰/۲۰۱۶۴۲		
دوربین - واتسون		۲/۴۰۹۰۵۹		
تعداد مشاهدات		۸۹۵		
F-statistic		۱/۲۷۱۷۹۱		
Prob(F-statistic)		۰/۰۱۴۶۴۲		

منبع: توسط محقق (خروجی نرم افزار Eviews)

همچنین قبل از تحلیل نتایج حاصل از تخمین رگرسیون، لازم به ذکر است که یکی از مفروضاتی که در رگرسیون ها مدنظر قرار می گیرد، استقلال خطاها از یکدیگر یا عدم وجود خودهمبستگی سریالی بین باقیمانده ها (تفاوت بین مقادیر واقعی و مقادیر پیش بینی شده توسط مدل رگرسیون) است. در صورتی که فرضیه استقلال خطاها رد شود و خطاها با یکدیگر همبستگی داشته باشند، امکان استفاده از رگرسیون وجود ندارد. برای رسیدن به این مهم از آزمون دوربین - واتسون می توان استفاده کرد. آماره این آزمون در تخمین مدل مورد مطالعه، محاسبه

شده و در بازه ۱,۵ تا ۲,۵ قرار گرفته است و می‌توان نتیجه‌گیری کرد که در این مدل خطاها از یکدیگر مستقل بوده و می‌توان از مدل رگرسیونی جهت آزمون فرضیه‌ها استفاده کرد.

لازم به ذکر است که برای پذیرش برقراری فرض معناداری کل مدل یا به عبارت دیگر وجود رابطه‌ی خطی معنادار میان متغیرهای مستقل و وابسته از آزمون فیشر استفاده می‌شود. فرض صفر این آزمون عدم وجود رابطه‌ی خطی بین متغیرهای مستقل و وابسته را نشان می‌دهد. نتایج جدول با سطح معناداری ۰/۰۱۴ بیانگر رد فرض صفر با اطمینان ۹۵ درصد است، به عبارت دیگر به طور کلی رابطه خطی معنادار بین متغیرهای مستقل و وابسته وجود دارد و الگو از اعتبار لازم برای تحلیل نتایج برخوردار است.

بحث و نتیجه گیری

- متغیر اقلام تعهدی اختیاری تأثیر مثبت و معنادار بر اظهارنظرهای تعدیل شده حسابرس به دلیل ابهام درباره تداوم فعالیت دارد. بنابراین فرضیه اول این پژوهش تأیید می‌شود.

یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که بین اقلام تعهدی اختیاری و اظهار نظر مشروط حسابرس به دلیل ابهام با اهمیت در تداوم فعالیت صاحبکار، ارتباط مستقیم معناداری وجود دارد. این نتایج را می‌توان این گونه تفسیر کرد که ابهام در مورد تداوم فعالیت شرکت صاحبکار، سبب افزایش ریسک ذاتی حسابرسی می‌شود؛ چراکه احتمال بحران مالی و اقامه دعاوی حقوقی در این موارد وجود دارد. بدین ترتیب حسابرس محافظه‌کارتر شده و احتمال صدور اظهار نظر مشروط (به دلیل ابهام در تداوم فعالیت) با افزایش اقلام تعهدی اختیاری، بیشتر می‌شود. بر این اساس، حسابرس انگیزه بیشتری برای ارائه گزارش مشروط دارد و از این طریق تلاش می‌کند که اطلاعات مربوط به مدیریت سود شرکت صاحبکار را به استفاده‌کنندگان از صورت‌های مالی منتقل کند. این نتایج را می‌توان مطابق با دیدگاه محققانی چون کارسون و همکاران (۲۰۱۲ و ۲۰۱۳) و روسنر (۲۰۰۳) دانست.

- Butler, M., Leone, A. J. & Willenborg, M. (2004). An empirical analysis of auditor reporting and its association with abnormal accruals. *Journal of Accounting and Economics*, 37(2): 139-165.
- Chung H. (2004). "Selective Mandatory Auditor Rotation and Audit Quality: an Empirical Investigation of Auditor Designation Policy in Korea". Working paper.
- Craswell, j. stocks and Laughton (2002), Auditor independence and fee dependence. *journal of Accounting and Economics*, Vol. 33, pp. 253-275.
- Farrugia .j and j. Baldacchino (2005), Qualified audit reports in malta. *Managerial Auditing Journal*, 20(8), pp. 823-43.
- Gaganis, Ch., Pasiouras, F., Tzanetoulakos, A., (2005). A comparison and integration of Nclassification techniques for the prediction of small UK firms failure. *The Journal of Financial Decision Making* 1 (1), pp. 55-69.
- Ittonen, K. , Vahamaa E. and Vahamaa S.(2013) Female Auditors and Accruals Quality, *Accounting Horizons*, Vol. 27, No. 2, PP. 205-228
- Kalpur,S., Sankaraguruswamy, S. and Zang,Y (2008) "Audit market competition and Audit Quality" working paper, www.ssrn.com.
- Lai K. (2009) Does audit quality matter more for firms with high investment opportunities? *J. Account. Public Policy* vol.; 28: 33-50.
- Myers J.N., Myers L.A. and Omer C.T. (2003). "Exploring the Term of the Auditorclient relationship and the quality of Earnings: A case for Mandatory Auditor rotation?". *The Accounting Review*, Vol. 78, Issue 3, pp. 779-799.
- Muramiya, K. and Takada, T. (2010). Auditor conservatism, abnormal accruals, and going concern opinions. Working paper. Available at: www.b.kobeu.ac.jp.
- Tsipouridou, M. and Spathis, Ch. (2014). Audit opinion and earnings management: Evidence from Greece. *Accounting Forum* 38 (1): 38- 54.
- Wallace W. A. (2004) The economic role of the audit in free and regulated markets: a look back and a look forward ,*Research in Accounting Regulation*, Volume 17, 267-298